

KITAP TANITMA :

Tevfik YÜCEDOĞRU*

(Doç. Dr. Hüseyin Aydın, İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, No: 271, Ankara 1987, 160 s., Fiyatı 400 TL.)

İnsanlığın ötedenberi ilgisini eksik etmediği insanın ve kâinâtın oluşumu problemi, son yıllarda çeşitli düzey ve statüde Türkiye gündeminde yeniden, kendisine bir yer bulmuş ve hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Aynı zamanda, ehliyetli-ehliyetsiz birçok kaleme de malzeme teşkil etmiştir. Konu ile ilgili tartışmalar genelde, evrimci-darwinist görüşle, idealist-yaratılışçı görüşün boygösterisi şeklinde ve daha çok ideolojik bir platformda cereyan etmekte; her ilmi kesimden insanı da çeşitli oranlarda ilgilendirmektedir. Bu arada, bazı resmi organların da konuya ciddi bir şekilde ilgi duyduklarını belirtmeliyiz. Örnek olarak, M.E.G. ve S. Bakanlığı yayınları arasında neşredilen "Yaratılış Modeli" isimli çeviri eseri zikredebiliriz. Aşağıda tanıtımı yapılacak olan eser de bir yönden, T.C. Diyanet İşleri Bakanlığı'nın konuya duyduğu ilginin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

"Yaratılış ve gayelilik gibi ilmi-felsefi anlatım güçlükleri yanında, meta fizik güçlükleri de bünyesinde taşıyan bir konuyu, geniş bir okuyucu çevresine hitap edebilecek bir anlatım içinde sunmanın güçlüğü" vurgulayarak söze başlayan yazar, bu eserinde, sözünü ettiği güçlüklerin üstesinden gelmiştir, diyebiliriz. Yaratılış ve gayelilik, yazarın önsözde ifade ettiği gibi (s. 5), dilimizde, akademik çevrede ve ilmi-felsefi türden ilk eser olma özelliğine sahiptir. Hele günümüzde kozmogoni ilminin bir kolu olarak, gün geçtikçe önem kazanan teleoloji konusunu işleyen ilk eser olma hakkı, haklı olarak onundur. Bu nedenle yazarın, "bu alanda henüz ilktir" ifadesi yerinde bir değerlendirme olarak kabul edilmelidir.

Yazar, araştırma metodu hakkında bilgi verirken (s. 6) ilim, felsefe ve dinin birer referans kaynağı olması gerektiğine işaretler; ilmin gözlem ve deneyinin bittiği

* *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.*

yerde spekülasyonlarıyla felsefenin, her ikisinin bittiği yerde ise dinin devreye gireceğini ifade etmektedir. Bu sebepten yazar, dini, referans kaynağı olarak kabul ettiğini, bunun ilmlikten çıkmak ve taraf olmak anlamı taşımadığını ve tercihinin "İslâm imânı" (s. 7) olduğunu belirtmektedir.

Yaratılış konusunda "nasıl" sorusuna, gayelilik konusunda ise "niçin" sorusuna cevaplar getirmeye çalışan eser, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir.

Giriş (s. 9-16)

Kâinatın hakikatının ne olduğunu araştırmak ve işleyiş biçimini öğrenmek merakının insanlığının temel problemlerinden birini oluşturduğunu ifade eden yazar, (s. 9) bugüne kadar gerek ilmin gerek felsefenin ve gerekse dinin genel geçer bir yaratılış izahı vermediğini ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in kevnî âyetlerinin yaratılış hakkında teknik bilgiden ziyade, "Allah'ın mutlak ilmini ve kudretini öğretmek amacını" içerdiğini (s. 12) fakat bu âyetlerin hiçbir zaman gayri ilmi olmadığını ve bu haliyle de Kur'ân'ın donmuşluktan kurtularak her devir ilmi başarılarıyla uygunluk arzettiği vurgulanmaktadır. Yaratılış hakkında, ilgili bilim dallarının (kozmojoloji, kozmogoni, teleoloji vs.) izahı tasvirlerini aktarmak gibi bir niyet taşımadığını belirten yazar, tabiatın anlamlılığı ve taşıdığı gayeliliği göstermeye çalışmıştır. Felsefenin, dini boyutu terketmesinden dolayı yanlış bir tutum içerisine girdiğine işâretle, Kur'ân'ın referans kaynağı olmasının laik ilme ve yazarın objektifliğine halel getirmeyeceği (s. 14) işlenmiştir.

I. BÖLÜM (s. 17-70)

KAİNATIN YARATILIŞI

A- "Bazı Düşünce Sistemlerinde Yaratılış" ana başlığı altında bir tarihçe verilmektedir. Hinduizm, Yunan Düşüncesi ve Türk Efsanelerinde yaratılış hakkında özet bilgi verilmekte ve bunların ortak düşüncesinin "su" kaynaklı yaratılış tasvirine dayandığı tesbiti yapılmaktadır.

B- "Teori Düzeyinde Yaratılış" ana başlığı ile, din kaynaklı yaratılış modeli ve bilim kaynaklı evrim modeli üzerinde durulmaktadır.

Kur'ân'ın yaratılışa şahit olmamızda dair olan âyetine (Kehf, 18/51) işaretle, yaratılışın menşei hakkında Carl Sagan'ın fikirlerine iştirakle (s. 34) bilimin verilerinden istifade ederek "Kâinatın Tarihi, Dünya (Arz) nın Yaşı" ve "Dünyanın Yaratılışının Dönemleri" hakkında da bilgiler verilerek ilgili Kur'ân âyetlerine de temas edilmiştir. Bilimin bu konularda ulaştığı seviye de Kur'ân âyetlerinin "elbirliği ile tasviri" olarak nitelenmiştir.

C- "Düşünce Tarihinde İlk (Kadim) Madde Problemi" ana başlığı altında "İlk (Kadim) Madde Kavramının açıklanması"na; Yunan düşüncesi ve İslâm Filozoflarının "hyle-heyula" terimleriyle ilgili izahlarına yer verilmiştir. "Bazı Efsanelerde İlk Madde Olarak Su" ana başlığında eski Yunan, Hint ve Türk efsanelerindeki ortak anlayış vurgulanmaktadır. Kur'ân'da "su" ve "Duhân"ın ilk madde gibi anlaşılmaya müsait olduğunu ve hatta bazı devirlerde bunun o şekilde takdim edildiğini ancak, âyetlerin delâletinden bunların ilk madde olmadığını, dikkatli bir tetkikle anlaşılabilceğini, yazar ifade etmektedir (s. 44-49).

D- "Kâinatın Kozmik Maddesi ve Yoktan Yaratma". İlk madde diyebileceğimiz bir madde var mıdır? Varsa bunun aslı nedir? Bunlara cevap teşkil eden eserin bu başlığı ile, ilk madde konusunda; atom, kuark, enerji üçlü anlayışına insan zihninin ulaşımı, düzenli şekilde anlatılmaktadır (s. 50-54). Yokluğun bir iman konusu olduğunu ve Kur'ân-ı Kerim'de doğrudan "yoktan yaratma"ya delalet eden "halk, ibdâ, inşâ, ihdâs, fatr ve icâd" gibi kavramların lügat anlamlarından hareketle "yoktan yaratma" düşüncesinin İslâm imanına yerleştiği kanaatine varılmaktadır. Eserin bu bölümünde, İslâm dininin iki kaynağından biri olan hadise müracaat olunmaması ise dikkat çekmektedir.

"İslâm Kültüründeki Farklı Yaratılış Telakkileri"ne değinilirken Kelâm ve İslâm felsefesinin yaratılış izahlarına yer verilmekte fakat, İslâm düşüncesinin diğer disiplini tasavvufun yaratılış anlayışına ise değinilmemektedir. Yoktan ve hiçten yaratılışı yazar şöyle izah etmektedir: "Varlığın temeli beşeri ölçüler içinde düşündüğümüz taktirde 'hiçlik' e, 'yokluk'a varıp durmakta, ama mutlak yokluk anlamına gelmemektedir. Burada varlık, Yaradanın, Mutlak-Olan'ın bilgi ve irâdesi türünden bir mahiyete dönüşmektedir. Artık varlık, bu ilahi alanda, gayb sahasında bilgi, idrâk, irâde türünden manevi, geistik niteliktedir. İşte Allah, âlemin özüne, mayasına, tohumuna yokluk halinde ve bu mahiyetle malikti. Varlık, bu mahiyetten, Allah'ın yaratma kudretiyle gerçekliğe çıkmıştır. Bu gerçekliğe çıkış beşeri plandaki ölçülere göre yoktan yaratmadır. Mânevi halden, daha sonra maddi biçime dönüşecek enerji haline intikali, mutlak bir yaratmadır" (s. 62-63).

E- "Yaratmanın Oluş (Tekevvün) Olarak Sürekliliği". ana başlığında bilim alanındaki yaratılış telakkilerine değinilerek, "Bir Açıklama Denemesi Olarak Büyük Patlama (Big Bang)" başlığı ile George Gamow'un izahına yer verilmektedir. Kâinatın devamlı genişlediği, fakat İslâm alimlerinin, bunu ifade eden âyeti (Zâriyât, 51/47) yanlış anladıkları ve âyetteki "genişletiyoruz" ifadesini "geniş kudret sahibiyiz" diye tercüme ettikleri görüşü işlenmiştir (s. 63).

II. BÖLÜM (s. 73-104)

I. Bölümde olduğu gibi, "Hayat (Canlılık)ın Yaratılışı" başlığını taşıyan bu bölümde de, yaratılış ve gayelilik konusunda ortaya çıkan "nasıl" türünden soruların irdelenmesine devam edilir. Yazar burada da, konunun metafizik mahiyetini ve dolayısıyla ortaya çıkan problemlerin son noktalarına kadar çözülemeyeceklerini vurgulayarak, izahlarına girişmektedir.

"Gökler ve yer bitişikken Biz onları ayırdık" (Enbiya 21/30) âyetiyle "Büyük Patlama nazariyesinin uzlaştırılabileceğini savunan müellif, canlıların sudan yaratıldığını ifade eden âyetin (Enbiyâ, 21/30) de mecâz olarak anlaşılması gerektiğini belirtir.

Yazar, canlılığın ortaya çıkışını, bütün eser boyunca yitirmediği gâyetçi bakış açısı doğrultusunda şöyle değerlendirmektedir: "Büyük patlamadan önce kâinat maddesinde bir kitle halinde mündemiç olan gökler ve yer, patlama ve ayrılma ile gerekli zaman süresi içerisinde tekevvününü tamamlamış ve yeryüzü üzerinde canlıyı taşıyıp barındıracak hale geldikten sonra canlılar yaratılmıştır. Yaratılış gayeli (teleolojik) dir; bir gayeye mebnidir. Bu gaye de canlı varlığın yaratılmasıyla gerçekleşecektir (s. 74).

Canlılığın ortaya çıkışıyla ilgili "nasıl" türünden soruların cevapları araştırılırken konu tabii olarak "Evrim Teorisine Göre Hayatın Doğuşu"na gelir (s. 75). Dini-idealist görüşü benimseyen yazar, evrimcilerin çıkış noktalarını ve görüşlerini kendi düşüncelerinden alıntılar yaparak ortaya koyduktan sonra, onların geçersizliğini, ilimlikten yoksun olup ideolojik maksatlar taşıdıklarını ve hatta evrimcilerin bir takım sahtekârlıklarda bulduklarını örnekleriyle belirtir. Müellif şöyle demektedir: "Yaratılış modelinin günümüzde karşıtı olan, alternatiffi olan evrim modelini izah edip destekleyen ne bir tecrübe ne de hâlis bir fosil delili vardır. Ayrıca, canlı molekülün karmaşık düzeninin tesâdüfen meydana geldiğine inanmak aklen ve mantiken mümkün görülmediği gibi, ilim de gerçekte imkânsız olduğunu göstermiştir (s. 84).

Müellif bu açıklamalarını, DNA molekülünün yapısı ve mahiyeti ile ilgili ilmi hakikatları kullanarak desteklemeye çalışmaktadır. Ona göre, DNA molekülü sadece evrimcilerin görüşlerini iptal etmekle kalmaz, aynı zamanda yaratılış nazariyesini ve yaratmada bir gayenin bulunduğunu da açıkça ortaya koyar. Her DNA molekülünün bir bilgi hazinesi görünümünde olduğunu belirterek yazar, bu konuda şu değerlendirmeyi yapar: "Bu bilgi hazinesini, ancak mutlak bir varlığa sahip müteal bir şuur yükleyebilir ki, o da Allah'tır. Allah, mutlak ve sonsuz ilmiyle her şeyi önceden programlamıştır. Her şeye matematiksel bir ölçü, bir program vermiştir. Zaten Kur'ân-ı Kerim'de "O (Allah) nun katında her şey bir ölçüye göredir" buyurmaktadır" (s. 85).

II. Bölümün önemli bir kısmı "İnsanın Yaratılışı" konusuna tahsis edilmiştir. Daha önceki konularda olduğu gibi, bu konuda da yazar, ilmi gerçekleri ve dini nassları felsefi bir bakış altında değerlendirmeye ve bir sonuca ulaşmaya çalışıyor. Müellife göre "Kur'ân-ı Kerim'de varlığın yaratılması, varlık içinde hayatın ortaya çıkışı konularında ayrıntılı bilgi bulunmadığı halde, Allah, insanın yaratılışı hususunda bize geniş bilgi vermektedir" (s. 94).

Yazar, insana üç açıdan yaklaşıyor. Ona göre insan, bir taraftan kâinatın bir parçası, bir taraftan da ilâhi alemin bir parçası durumundadır. Öte yandan insan, kâinatın şuurulu, bilen ve konuşma gücüne sahip olan yegane varlığıdır. Müellif, bu görüşlerini Kur'ân-ı nasslardan ve ilmi gerçeklerden yararlanarak, felsefi kalıplar içerisinde izah ediyor. "İnsanı merhalelerden geçirerek yaratmış olan Allah, organik hususiyetlerin üstünde şahsiyet, ruh, şuur sahibi yaptığı insana, kendi kudret ve sıfatlarından pay verircesine onu konuşan, bilen, irade sahibi olan, iradesini hür olarak gerçekleştirebilen... vb. sıfatlarla donatmıştır. Yaratmış olduğu kâinatı, böyle meziyetlerle techiz ettiği insanla taçlandırın Cenâb-ı Hakk, bütünüyle kâinatı bir gaye için yarattığı açıktır. İşte bu gayeyi de gerçekleştirmeyi insana bir emanet olarak tevdi etmiş, ona bir vazife olarak vermiştir" (s. 104).

III. BÖLÜM (s. 107-152)

Yazar, "Gayelilik (Teleoloji)" başlığını taşıyan bu bölümde, "niçin" türünden soruları ele alıyor. Aynı zamanda bu bölüm, yazarın kullandığı bakış açısının bir metodolojisi görünümünü de taşımaktadır. Çünkü yazarın bakış açısı tamamen teleolojiktir. İşte bu bölümde, önceki bölümlerde sıkça tekrarlanan teleolojinin ne anlama geldiğini, nasıl anlaşılması gerektiğini, nedensellik ve tesadüfle olan ilişkilerini ve nihayet İslâm dinini yaratılışla ilgili görüşlerinin bu açıdan ne durumda bulundu-

ğunu izah etmeye çalışıyor. III. Bölümün ilk yarısı genel olarak gayeliliğe tahsis edilmişken, ikinci yarısı da, "İslâm'da Gayelilik" ve "İslâm'ın Gayeliliğinde İnsanın Yeri" konularına tahsis edilmiştir.

Müellif, evrimci görüşle, yaratılışı savunan görüş hakkında şu açıklamayı getirmektedir: "Şunu ifade edelim ki, yaratılışı savunan idealist-dini görüş ile evrimi savunan materyalist-evrimci görüş, biyolojik sürecin nedensellik örgüsü içinde işleyen kesimi aynı düşüncededirler. Yalnız hayatın kaynağı ve türlerin meydana çıkışını evrimci görüş, hiç bir gaye gütmeyen, tesadüf ve şansa göre işleyen tabii elementin mantığına dayatmaktadır. Yaratılışçı görüş ise, zeka ve şuur sahibi bir yaratıcının kendi koyduğu bir gayeye göre planlayıp ayrı ayrı yaratığına inanır. Yaratılışı inkar eden evrimci görüşün kâinatın ve onun içinde hayatın meydana gelişini tesadüf ve şansa bırakması, bir gerçeği, şuur sahibi bir ilk-neden gerçeğini kabule yanaşmama psikolojisinin bir ürününden başka bir şey değildir (s. 112).

Evrimsizlerin tesadüfle ilgili görüşlerini psikolojik bir arka-planla değerlendirip, değersizliğini ortaya koyan yazar, gayeliliğin nedensellik ile olan ilişkisini ise şu şekilde değerlendirmektedir: "Gayelilik asla nedenselliğin alternatifi değil, aksine nedenselliği de içine alan en genel bir determinasyondur. Bu sebeple de geleceğin şimdiyi ve önde duran gayenin geride duran nedeni belirlemesi asla söz konusu değildir" (s. 115).

Müellife göre, "İslâm Dininde Gayelilik, en anlamlı ve tutarlı bir şekilde vardır. İslâm'ın Gayelilik anlayışı, her şeyden önce 'bütünün gayeliliğidir'. Kâinat baştan aşağı bir gayeler bütünü içinde işlemektedir... Bütün gayeliliğin gerisinde Allah ve Allah'ın tayini ve yöneltmesi (determinasyon) vardır (s. 142).

İslâmın gaiyetçi bir görüşe sahip olduğunu delilleriyle ortaya koyan yazar, gayeliliğin pek çok ilim adamı tarafından da savunulduğunu belirtmektedir: "Dinin, Allah'ın varlığı ve birliği için, kâinatın nizamını ve gayeliliğini delil göstermesinin yanında, ilim ve felsefede, araştırmaları sonucunda varlıkta gördükleri nizam, denge ve keşfettikleri kanunlar, bunların sonucunda yapmış oldukları kâinat tasviri karşısında, Allah'ın varlığı ve birliğini kabul edip bunu coşku ile ifade eden ilim adamı ve düşünür pek çoktur" (s. 147).

Bu eserinde olduğu gibi, bundan sonraki çalışmalarında da Hocam Doç. Dr. Hüseyin Aydın'a başarılar dilerim.